

78. <https://doi.org/10.1111/spc3.12012>. **14. Shakespeare T.** (2007). Cultural representation of disabled people: dustbins for disapproval? *Disability & Society*, 9 (3), 283-299. <https://doi.org/10.1080/09687-599466-780341>. **15. Vornholt K.,** Uitdewilligen S., Nijhuis F.J. N. (2013). Factors affecting the acceptance of people with disabilities at work: a literature review. *Journal of Occupation and Rehabilitation*, <https://doi.org/10.1007/s10926-013-9426-0>. **16. Williams K.D.** (2009). Ostracism: a temporal need-threat model. *Advances in Experimental Social Psychology*, 41, 275-314. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)00406-1](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)00406-1). **17. Williams K.D.** (2007). Ostracism: the kiss of social death. *Social and Personality Psychology Compass*, 1 (1), 236-247. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00004.x>.

Дата відправлення статті 22.02.2020 р.

УДК 376.011.3-051:37.091.33-785.4:7.02

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.36-46

Ю.Ю. Бугера

jyuliaju@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-0361-0811

Н.М. Дідик

aspirantka000@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-5852-2379

АРТТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ У РОБОТІ КОРЕКЦІЙНОГО ПЕДАГОГА

Відомості про автора: Бугера Юлія, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: проблема психолінгвістики, корекції компонентів мовленнєвої діяльності у дітей з порушеннями інтелекту, формування лінгвістичного компоненту мовленнєвої діяльності у дітей різних нозологій. E-mail: jyuliaju@gmail.com. Дідик Наталія, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: проблеми соціально-психологічної реабілітації осіб з особливими освітніми потребами; соціально-психологічної допомоги сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами; психолого-педагогічної оптимізації професійної підготовки фахівців соціальної сфери. E-mail: aspirantka000@gmail.com

Contact: Buhera Yuliia, PhD of pedagogical, Senior Lecturer at the Department of Psycho-Medical-Pedagogical Foundations of Correctional Work at Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Kamianets-Podilskyi, Ukraine. In the sphere of scientific interests: the problem of psycholinguistics, correction of components of speech activity in children with intellectual disabilities, formation of linguistic component of speech activity in children of different nosologies. E-mail: jyliajy@gmail.com. **Didyk Nataliia**, Ph. D. in Psychology, Assistant Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work at Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Kamianets-Podilskyi, Ukraine. In the sphere of scientific interests: problems of social and psychological rehabilitation of persons with special educational needs; social and psychological assistance to a family raising a child with special educational needs; psychological and pedagogical optimization of professional training of specialists in the social sphere. E-mail: aspirantka000@gmail.com

Відомості про наявність друкованих статей на дану тематику.

Бугера Ю.Ю. До проблеми соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму засобами казкотерапії. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна.* Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2018. Вип. XXXI. С.35-44.

Бугера Ю.Ю., Дідик Н.М. Арттерапевтичні методи у роботі корекційного педагога. У статті проаналізовано методологічний інструментарій, який застосовується у професійній роботі корекційного педагога та інших фахівців, що працюють з особами з особливими освітніми потребами.

Зазначено, що серед ефективних засобів корекції різних порушень психофізичного розвитку виділяють арт-терапевтичні технології. Визначено, що арт-терапевтичні методи одночасно є реабілітаційними і креативно-терапевтичними засобами, які включають різноманітні види мистецької діяльності, що забезпечують корекційно-компенсаторний вплив. Виділено, що арт-терапія є одним із ефективних і екологічних методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, а арт-терапевтичні заняття дозволяють вирішувати такі педагогічні завдання: виховні, розвиваючі, корекційні та діагностичні. Описано особливості використання різних видів арттерапії: ізотерапії, музикотерапії, лялькотерапії, танцювально-рухової терапії, казкотерапії, імаготерапії, метафоричних карток тощо. Зроблено висновок про те, що арттерапевтичні технології дітям з особливими освітніми потребами різноманітні та різнофункціональні, підбираються відповідно мети і завдань реабілітаційної роботи, з урахуванням показань та протипоказань до

застосування того чи іншого методу, вікових та соціальних особливостей та інших показників.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, корекційна робота, арттерапія, метод.

Бугера Ю.Ю., Дидык Н.М. Арттерапевтические методы в работе коррекционного педагога. В статье проанализирован методологический инструментарий, который применяется в профессиональной работе коррекционного педагога и других специалистов, работающих с людьми с особыми образовательными потребностями.

Отмечено, что среди эффективных средств коррекции различных нарушений психофизического развития выделяют арт-терапевтические технологии. Определено, что арт-терапевтические методы одновременно являются реабилитационными и креативно-терапевтическими средствами, которые включают различные виды художественной деятельности, обеспечивающие коррекционно-компенсаторное влияние. Выделено, что арт-терапия является одним из эффективных и экологических методов работы с детьми с особыми образовательными потребностями, а арт-терапевтические занятия позволяют решать такие педагогические задачи: воспитательные, развивающие, коррекционные и диагностические.

Описаны особенности использования различных видов арттерапии: изотерапии, музыкотерапии, куклотерапии, танцевально-двигательной терапии, сказкотерапии, имаготерапии, метафорических карт и тому подобное. Сделан вывод о том, что арт-терапевтические технологии с детьми с особыми образовательными потребностями разнообразны и разнофункциональны, подбираются соответственно целей и задач реабилитационной работы, с учетом показаний и противопоказаний к применению того или иного метода, возрастных и социальных особенностей и других показателей.

Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, коррекционная работа, арттерапия, метод.

Buhera Yu.Yu., Didyk N.M. Arthrotherapeutic methods in the work of the correctional teacher. The article analyzes the methodological tools used in the professional work of correctional educators and other professionals who work with people with special educational needs.

It is noted that among the effective means of correction of various disorders of psychophysical development, scientists and practitioners distinguish art-therapeutic technologies. It has been determined that art-therapeutic methods are both rehabilitation and creative-therapeutic means, which include various kinds of artistic activity and provide correction-compensatory influence.

It is emphasized that art therapy is one of the effective and ecological methods of working with children with special educational needs. Art-therapeutic classes allow us to solve the following pedagogical tasks: educational, developing, correctional and diagnostic. Attention is drawn to the fact that these methods allow for an individual approach to each child, diagnosis,

correction, and formation of valuable attitude towards themselves and the world around them. Different methods of work and demonstrations before their application are considered.

The peculiarities of the use of different types of art therapy such as therapy by drawing, music therapy, dance and movement therapy, fairytale therapy, imago therapy, etc. are described. The peculiarities of work and difficulties that arise in the organization of some of these types are revealed. Possibilities of using dolls and metaphorical cards for diagnostics of emotional state, overcoming communication fears, speech negativism, for stimulation of speech activity are singled out. It is stated that the use of metaphorical cards creates endless space for the development of the child's imagination and opens up new possibilities for games. The feasibility of using fairytale therapy that helps to increase the child's self-esteem is substantiated; to form an active life position, self-confidence; to develop independence and vitality; to promote the actualization of mental reserve opportunities and the formation of adequate behaviour on the basis of self-awareness and activity.

It is pointed out that for the development of speech of children with special educational needs it is effective to use the method of imago therapy, which belongs to the group of methods of game psychotherapy, aims to teach a person to respond adequately in difficult life situations, to expand communication opportunities, to mobilize life experience.

The conclusion is made that art-therapeutic technologies for children with special educational needs are varied and versatile. The goals and tasks of rehabilitation work are selected accordingly, taking into account indications and contraindications to the use of this or that method, age, and social characteristics and other indicators.

Key words: children with special educational needs, correctional work, art therapy, method.

Постановка проблеми. Сьогодні спостерігається тенденція збільшення кількості осіб з психофізичними потребами, що вимагає нових форм індивідуалізації та гуманізації корекційного та навчально-виховного процесу, задля оптимального вирішення соціально-психологічних проблем цієї категорії дітей. Значимим є застосування ефективного методологічного інструментарію, здатного стати надійною основою у професійній роботі корекційного педагога та інших фахівців, які працюють з особами з особливими освітніми потребами.

У пошуках ефективних засобів корекції різних порушень психофізичного розвитку, науковці та практики дедалі більше орієнтуються на використання арттерапевтичних технологій, які уможливають індивідуальний підхід до кожної дитини, діагностику, корекцію та формування ціннісного ставлення до себе й оточуючого її світу, стабілізацію емоційних станів, розвиток комунікативних навичок, регулювання негативних емоцій тощо. Саме тому включення елементів

арттерапевтичних технологій в навчально-виховний процес дітей з особливими освітніми потребами є актуальним на сучасному етапі розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль мистецтва та ефективність застосування арттехнологій як засобів психокорекційної роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби визначаються у дослідженнях багатьох науковців. Зокрема, С. Березка (2018) визначав основні функції та механізми арттерапії та аналізував специфіку застосування різних арттерапевтичних методів у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями; А. Бойко (2014) досліджував можливості використання артпедагогічних технологій у позашкільній освіті; Ю. Бугера (2018) розглядала проблему соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму засобами казкотерапії; О. Вовк (2020) досліджувала використання арттерапевтичних методів на заняттях з метою сприяння соціалізації дітей з особливими освітніми потребами; І. Гармаш (2018) розглядала позитивне значення використання казок під час проведення індивідуальних та групових корекційних занять з дітьми з особливими освітніми потребами; Т. Добровольська, Л. Комісарова, І. Левченко & Є. Медведєва, (2001) та М. Євтушина (2017) визначили особливості застосування арттерапії в системі психокорекційної допомоги дітям з проблемами в розвитку; Н. Дідик (2015) описувала ефективність арттерапевтичних методів для здійснення соціально-психологічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами; В. Литвиненко (2020) досліджував особливості застосування арттерапії в корекційно-педагогічній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями; О. Мілевська (2011) визначила корекційні можливості образотворчої роботи з дітьми із загальним недорозвитком мовлення; О. Мішкулинець (2018) праналізувала функції та показники для застосування арттерапії в психокорекційній роботі з дітьми з особливими потребами. Відтак, інтерес науковців до проблеми використання методів арттерапії, свідчить про ефективність їх застосування в рамках розширення методологічного інструментарію корекційного педагога та форм індивідуалізації, гуманізації корекційного, навчально-виховного процесу; успішної інтеграції дітей з обмеженими інтелектуальними чи фізичними можливостями у соціальне середовище.

Метою нашої статті є визначення особливостей застосування різних видів арттерапії у роботі з учнями з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Дослідження в галузі спеціальної психопедагогіки показали, що наявність порушень психофізичного розвитку негативно позначається на розвитку комунікативних можливостей дітей, призводить до значних недоліків у формуванні уявлень про оточуючий світ та труднощів у встановленні повноцінних контактів. Відтак, надійною основою у професійній роботі корекційного педагога та інших фахівців, які працюють з цією категорією дітей є пошук та застосування ефективного методологічного інструментарію, що сприятиме

розвитку комунікативних навичок, гармонійній інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в соціум, пізнанню власного «Я», формуванню вміння встановлювати взаємини з іншими людьми. Аналіз літературних джерел показав, що таким ефективним методом є арттерапія – сукупність методик, побудованих на застосуванні різних видів мистецтва, які дозволяють за допомогою проявів креативності дитини корегувати порушення психосоматичних та психоемоційних процесів. Адже, занурюючись у світ творення, діти не тільки емоційно радіють, але й стимулюють захисні і відновлюючі функції організму, навчаються спілкуватися з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Арттерапія дає змогу дитині самостійно висловлювати почуття, потреби, мотивацію поведінки, діяльності та спілкування, що необхідні для повноцінного розвитку дитини та пристосування її до навколишнього середовища. Через малюнок або інший вид творчої діяльності дитина може проявити негативні та поділитися позитивними емоціями (Н. Дідик, 2015; В. Литвиненко, 2020; О. Мішкулинець, 2018).

Так, арттерапія є одним із ефективних і екологічних методів роботи з цією категорією дітей, а арттерапевтичні заняття дозволяють вирішувати низку важливих педагогічних завдань, а саме: *виховних* (в процесі роботи діти вчаться ефективній взаємодії, коректному спілкуванню, співпереживанню, взаєминам з однолітками і дорослими, що сприяє: моральному розвитку особистості, орієнтації в системі моральних та поведінкових норм. Крім того, відбувається глибше розуміння себе, свого внутрішнього світу (думок, почуттів, бажань), складаються відкриті, довірливі, доброзичливі відносини з педагогом тощо); *корекційних*, які полягають у підвищенні самооцінки, налагодженні способів взаємодії з іншими людьми, корекції неадекватні форми поведінки, розвитку емоційно-вольової сфери особистості тощо; *психотерапевтичних*, що досягаються завдяки створення атмосфери емоційної теплоти, доброзичливості, емпатійного спілкування, визнання цінності особистості іншої людини, турботі про неї, її почуття, переживання тощо; *діагностичних*, які досягаються шляхом отримання відомостей про розвиток та індивідуальні особливості дитини, адже, є можливість поспостерігати за дитиною у самостійній діяльності, краще дізнатися про її інтереси, цінності, побачити внутрішній світ, неповторність, особистісну своєрідність, а також виявити проблеми, що підлягають спеціальній корекції; *розвиваючих завдань*, які реалізуються через можливість створення умов, при яких кожна дитина переживає успіх у тій чи іншій діяльності, самостійно справляється з будь-якою ситуацією, навчається вербалізації емоційних переживань, відкритості у спілкуванні, спонтанності тощо (С. Березка, 2018; В. Литвиненко, 2020; О. Мішкулинець 2018).

Задля кращого розуміння особливостей використання арттерапевтичних методик в корекційній роботі з дітьми із особливими освітніми потребами слід розуміти механізм дії психологічної корекції за допомогою арттерапії. Зокрема, мистецтво дозволяє у своєрідній символічній формі переконструювати травмуючу ситуацію і знайти вихід з неї, використовуючи творчі здібності дитини; адже під впливом мистецтва з'являється естетична реакція, що змінює дію негативного подразнення на таке, що приносить насолоду (М. Євтушина, 2017; О. Мішкулинець, 2018).

Виходячи з аналізу особливостей розвитку дітей з особливими освітніми потребами, науковці зазначають, що арт-терапія є альтернативним засобом пізнання через мистецтво себе і світу, самовираження й налагодження комунікації з оточуючими, розвитку різноманітних сфер (емоційної, вольової, особистісної), стабілізації її внутрішнього світу. Крім того, вона викликає позитивні емоції, допомагає у подоланні негативних станів, таких як апатія і безініціативність, сприяє формуванню нових поведінкових зразків, та більш активної життєвої позиції, оскільки, покликана мобілізувати весь творчий потенціал, включити внутрішні механізми саморегуляції та розвитку та дозволяє виявити характер міжособистісних відносин і реальне становище дитини в колективі тощо (Т. Добровольська, Л. Комісарова, І. Левченко & Є. Медведєва, 2001 та В. Литвиненко, 2011).

У психолого-педагогічній практиці використовуються різні види арттерапії, зокрема: музикотерапія, кольоротерапія, танцювально-рухова терапія, казкотерапія, імаготерапія ізотерапія, вокалотерапія, лялькотерапія тощо. Застосування тієї або іншої арттерапевтичної методики визначається особливостями і характером порушення, віком та можливостями дитини. Відтак, позитивний корекційний ефект у дитини з порушенням слуху може дати використання ізотерапії, кінезітерапії, а в дитини з порушенням зору використання вокалотерапії, казкотерапії тощо. Дітям із порушеннями опорно-рухового апарату може бути показана казкотерапія, музикотерапії, танцювально-рухова терапія. Зокрема, заняття з танцювальної терапії дозволяють дітям відчувати гармонію частин тіла, оскільки рух однієї частини тіла впливає на все тіло і уможливорює появу відчуття себе єдиною цілістю. Крім того, цей вид арттерапії дозволяє дітям «побачити» один одного, вчитись наслідувати рухи один одного та досягати соціальної взаємодії шляхом невербальних стосунків. Використання музикотерапії дозволяє дітям з руховими порушеннями збагатити знання про навколишній світ, сприяє активізації пізнавальної та розумової діяльності тощо (М. Євтушина, 2017; В. Литвиненко, 2020).

Один з найпоширеніших методів арттерапії є ізотерапія, що розуміється як лікування образотворчим мистецтвом – ліплення, малювання, декоративно-прикладне мистецтво тощо. Цей вид може широко використовуватись та показує позитивні результати у роботі з будь-якою категорією дітей з особливими освітніми потребами, оскільки,

малювання сприяє узгодженню міжпівкульних взаємозв'язків, активізації конкретно-образного мислення, що пов'язане з роботою правої півкулі й абстрактно-логічного, за яке відповідає ліва півкуля (С. Березка, 2018; А. Бойко, 2014; В. Литвиненко, 2020; О. Мілевська, 2011; О. Мішкулинець, 2018).

Позитивним ефектом вирізняються такі ізотерапевтичні техніки і прийоми, як марання – прийом нетрадиційного малювання руками, який є ефективним у роботі з корекції агресивності і гіперактивності дітей, що дає можливість висловити власні деструктивні прояви через фарби, крейду. Ігрова ситуація, при цьому, відвертає увагу від того, що не приймаються у звичайному житті, і дозволяє дитині без остраху задовольнити деструктивні потяги. Крім того, малювання пальцями, долоньками сприяє розвитку дрібної моторики та дає можливість зрозуміти особливість тактильного відчуття, сприяє зняттю напруги, гармонізації емоційного стану. Цікавим та ефективним методом діяльності може бути малювання предметами навколишнього середовища, зокрема, м'яким папером, кубиками, губками, зубними щітками, нитками, свічкою. Зауважимо, що під час такої роботи, слід підтримувати ініціативу дитини залучати навколишні предмети, що сприятиме включеності дитини, розвитку вміння висловлювати та і відстоювати власні ідеї і позиції.

Однією із технік цієї групи є «Каракулі», яка полягає у тому, що зображення створюється за допомогою олівців хаотичним нанесенням тонких ліній на поверхню паперу, при цьому лінії можуть бути нерозбірливими, недбалими, невмілими або, навпаки, чітко прокресленими і точними. З окремих каракуль може скластися цілий образ або лише абстрактне зображення, які допомагають активізувати дитину, дають відчутти натиск олівця, знімають м'язову напругу, сприяють розвитку таких соціальних якостей як: стриманість, контрольованість, терпіння, уважність, повага, такт тощо.

Слід зауважити, що ізотерапія суттєво відрізняється від заняття мистецтвом, адже зорієнтована на процес, а не на результат. Загалом, застосування педагогами нетрадиційних технік у розвивально-виховному процесі, дозволяє реалізувати індивідуальний підхід до дитини відповідно до її інтересів, сприяє нормалізації її емоційного стану.

Одним з напрямів арттерапії є лялькотерапія, яку можна застосовувати для діагностики емоційного стану, подолання комунікаційних страхів, мовленнєвого негативізму, стимуляції мовленнєвої активності тощо. Робота з лялькою дозволяє: удосконалювати дрібну моторику пальців рук і координацію рухів, що дуже актуально для дітей з порушеннями мовлення; виховувати відповідальність за керування лялькою; проявляти через ляльку ті емоції, почуття, рухи, які дитина не вміє проявляти в житті; розвивати здатність до концентрації уваги, що допомагає дітям успішно реалізовуватися (Н. Дідик, 2015; Т. Добровольська, Л. Комисарова, І. Левченко & Є. Медведєва, 2001).

Доцільним у корекційній роботі є застосування казкотерапії. Зокрема, казки допомагають підвищити самооцінку дитини; сформувати активну життєву позицію, упевненість у своїх силах; розвивати самостійність і життєтворчість; сприяти актуалізації психічних резервних можливостей та формуванню на їх основі адекватної поведінки за рахунок самоусвідомлення та діяльності (Ю. Бугера, 2018; О. Вовк, 2020; І. Гармаш, 2018; Н. Дідик, 2015; В. Литвиненко, 2011). Наприклад, у казкотерапії дітей з особливими освітніми потребами можна застосувати такі казки: «Казка про маленького кротика та радощі в житті», «Казка про парасольку догори дригом», «Про очікування від життя та образи, або що нам заважає бути щасливими?», «Тобі ніхто нічого не винен!», «Казка про те, як маяк повірив у себе» та ін. (І. Гармаш, 2018).

Для розвитку мовлення дітей з особливими освітніми потребами ефективним є застосування методу імаготерапії, що має на меті навчити людину адекватно реагувати у важких життєвих ситуаціях, розширити комунікативні можливості, мобілізувати життєвий досвід. Формування мовлення дітей із застосуванням імаготерапії полягає у: засвоєнні багатства засобів рідної мови; вихованні живого інтересу до самостійного пізнання і роздумів; удосконаленні артикуляційного апарату; формуванні діалогічного, емоційно насиченого мовлення; поліпшенні засвоєння змісту твору, логіки і послідовності подій; підтримці емоційного підйому; сприянні розвитку елементів мовленнєвого спілкування (міміки, жестів, пантоміміки, інтонації, модуляції голосу; формуванні досвіду соціальної поведінки; стимулюванні активного мовлення) (В. Литвиненко, 2020, О. Мішкулинець, 2018).

Висновки та перспективи подальшого розгортання дослідження у представленому напрямку. Отже, сучасний стан спеціальної освіти характеризується варіативністю методів та форм роботи з дітьми і свободою творчості корекційних педагогів. Внаслідок цього, підвищуються вимоги до професійної компетентності фахівців цього напрямку, а організація корекційно-розвивальної роботи потребує від спеціалістів знань та вмінь практично застосовувати ефективні інноваційні технології, до яких відносяться і арттерапевтичні методи, що можуть застосовуватись як форма реабілітаційної та розвивально-корекційної роботи; відкривають нові можливості та є універсальним методом психокорекції, невід'ємним елементом навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Перспективними напрямками дослідження є оптимізація застосування арттерапевтичних методів у взаємодії з батьками, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Бібліографія

1. Березка С.В. (2018). Особливості застосування арт-терапії в роботі з дошкільниками з порушенням інтелекту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2, 208-213. **2. Бойко А.** (2014).

Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. *Наукові записки. Сер. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 5, 68-73. **3. Бугера Ю.Ю.** (2018). До проблеми соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму засобами казкотерапії. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 31, 35-44. **4. Вовк О.А.** (2020). Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами методами арт-терапії. *Дитина з особливими потребами*, 3, 22-25. **5. Добровольская Т.А.** Комиссарова Л.Н., Левченко И.Ю., Медведева Е.А. (2001). Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. Москва: Академия. **6. Гармаш І.В.** (2018). Терапія казками. Київ: Шкільний світ. **7. Дідик Н.М.** (2015). Соціально-психологічна реабілітація: загальні аспекти. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006. **8. Євтушина М.П.** (2017). Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами: монографія. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 97-112. **9. Литвиненко В.А.** (2011). Застосування арттерапії в логопедичній роботі з дошкільниками та молодшими школярами. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка. **10. Мілевська О.П.** (2011). Корекційні можливості образотворчої роботи з другокласниками із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2, 165-174. **11. Мішкулинець О.О.** (2018). Використання арт-терапевтичних методик в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Психологія: теорія і практика*. Мукачево: РВВ МДУ, 2, 76-89.

References

1. Berezka S.V. (2018). Features of art therapy used for work with preschoolers with intellectual disabilities. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, 2, 208-213 [in Ukrainian]. **2. Boyko A.** (2014). Use of art-pedagogical technologies as a means of creative expression of younger students in out-of-school educational establishments. *Proceedings. Avg. Psychological and pedagogical sciences*. Nizhyn: NMGSU, 5, 68-73 [in Ukrainian]. **3. Buhera Yu.Yu.** (2018). The social adaptation problem of children with disorders of the autism spectrum by means of fairytale therapy. *Scientific proceedings of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University. Series: socio-pedagogical*. Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006, 31, 35-44 [in Ukrainian]. **4. Vovk O.A.** (2020). Socialization of children with special educational needs by art therapy methods. *Special Needs Child*, 3, 22-25 [in Ukrainian]. **5. Dobrovolskaya T.A.,** Komissarova L.N., Levchenko I.Yu., Medvedeva E.A. (2001). Art pedagogy and art therapy in special education. Moscow: Academy [in Ukrainian]. **6. Harmash I.V.** (2018). Therapy with fairy tales. Kiev: School World [in Ukrainian]. **7. Didyk N.M.** (2015). Socio-psychological rehabilitation: general aspects. Kamianets-Podilskyi: Medobory-

2006 [in Ukrainian]. **8. Yevtushyna M.P.** (2017). Preparation of future social educators to use art therapy at work with children with special needs: a monograph. Odessa: publisher Vadim Bukaev, 97-112 [in Ukrainian]. **9. Lytvynenko V.A.** (2011). The use of art therapy in speech therapy with preschoolers and primary school children. Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A. Makarenko. [in Ukrainian]. **10. Milevska O.P.** (2011). Correctional opportunities for fine art work with second-graders with general speech development. *Actual questions of the correctional education (pedagogical sciences)*. Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006, 2, 165-174 [in Ukrainian]. **11. Mishkulynets O.O.** (2018). The use of art-therapeutic techniques in the inclusive educational environment. *Psychology: theory and practice*. Mukachevo: RVV MSU, 2, 76-89 [in Ukrainian].

Авторський внесок: Бугера Ю.Ю. – 50%, Дідик Н.М. – 50%.
Дата відправлення статті 22.02.2020 р.

УДК 159.922:316.362

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.46-56

Т.І. Валько,
tanya.valko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2173-3428>

УЯВЛЕННЯ ПРО СІМЕЙНІ СТОСУНКИ ЯК УМОВА СТВОРЕННЯ ВЛАСНОЇ СІМ'Ї ОСОБАМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Відомості про автора: Валько Тетяна Ігорівна, аспірантка кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів проблема формування уявлень про сім'ю підлітків з інтелектуальними порушеннями. E-mail: tanya.valko@ukr.net

Contact: Valko Tetiana, postgraduate student in Kamyanets-Podilsky National Ivan Ohienko University, Kamyanets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: Forming ideas about a family of teenagers with intellectual disabilities. E-mail: tanya.valko@ukr.net

Валько Т.І. Уявлення про сімейні стосунки як умова створення своєї власної сім'ї особами з інтелектуальними порушеннями. Стаття присвячена актуальній проблемі формування уявлень про сім'ю старшокласників з легким ступенем інтелектуального порушеннями як